

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

29 JULI 1970
55e JAARGANG
No. 2757

Ministerie voor Technologie?

De Tweede-Kamerverkiezingen die voor volgend jaar zijn vastgesteld, werpen thans reeds hun „schaduw” vooruit. Enerzijds wordt men via de dag- en weekbladpers geconfronteerd met de ontwikkelingen in de diverse politieke partijen, anderzijds treft men speculaties aan — zoals in het weekblad *Haagse Post* — over de samenstelling van het toekomstige Kabinet.

Inmiddels is al wel duidelijk geworden dat binnen het in 1971 te vormen Kabinet — onder voorbehoud van vervroegde verkiezingen — waarschijnlijk een bewindsman zal worden aangesteld die uitsluitend belast zal worden met de aangelegenheden op technologisch gebied. Deze veronderstelling is min of meer af te leiden uit het verloop, van de plenaire Tweede-Kamerdebatten die op 1 en 2 juli jl. hebben plaatsgehad over het *Wetenschapsbudget-1970*¹.

Het is opvallend dat de Nederlandse dagbladpers weinig aandacht heeft besteed aan deze beraadslagingen. Dr. F. Gransch schrijft hierover in het *Chemisch Weekblad* van 10 juli jl.: „De pers toonde haast geen belangstelling, op de publieke tribune zaten alleen scholieren en vakantie-gangers, in de kamer waren alleen de specialisten die het woord moesten voeren aanwezig. Pas toen de socialist Oele donderdagmiddag een motie indiende werd het wat drukker omdat er misschien gestemd zou moeten worden”. Overigens werd, zoals wel meer te doen gebruikelijk is, de motie-Oele aangehouden tot een nader te bepalen tijdstip.

Wie tot op heden, voor wat betreft een standpuntbepaling, eveneens „verstek” hebben laten gaan, zijn de politieke partijen zelf en hun wetenschappelijke bureaus. Er schijnen slechts drie partijen te zijn, t.w. de CHU, D'66 en de PvdA die door middel van afzonderlijke publikaties en discussienota's aandacht hebben besteed aan het wetenschapsbeleid, c.q. de technologie. Binnenkort zullen de stukken van deze drie partijen besproken worden in *ESB*.

Uiteraard zal de totstandkoming van het eventueel te vormen Departement voor Technologie deel uitmaken van de onderhandelingen die plaats zullen vinden in het kader van de kabinetsformatie. In zekere zin zou men de jongste beraadslagingen over het *Wetenschapsbudget-1970* kunnen karakteriseren als een „voorlopige terreinverkenning” van de respectieve politieke partijen. Wanneer men namelijk nagaat welke standpunten door de verschillende sprekers naar voren zijn gebracht, kan men concluderen dat er binnen een groot aantal fracties een communis opinio bestaat over de noodzaak van een afzonderlijke bewindsman voor de technologische „onderwerpen van staatszorg”. Inhoudelijk spitste het Kamerdebat zich voornamelijk toe op de vraag of er nu een ministerie, een minister, een minister zonder portefeuille, of een onderminister moet komen. Zelfs de naamgeving van het nieuw te vormen departement veroorzaakte een Babylonische spraakverwarring, mede omdat verschillend gedacht wordt over *het werkterrein* en *de bevoegdheden* van de aan te stellen bewindsman. Van de noodzaak van een *coördinerende functie* was welhaast iedere spreker overtuigd.

De fracties die zich tijdens het debat voorstander toonden van een aparte bewindsman, waren D'66, de VVD, de PvdA en de CHU. De PSP, bij monde van Dr. B. van der Lek, was „er nog helemaal niet zeker van, dat het zo nodig is over te gaan tot de benoeming van een minister voor het wetenschapsbeleid”. Oud-minister Prof. Dr. I. A. Diepenhorst (ARP) daarentegen zei op een gegeven ogenblik: „Zou een minister voor ‘Wetenschappen en Technologie’ worden gevraagd, dan wijs ik dit verlangen wegens verbinding van het ongelijksoortige met groot risico voor de wetenschap voorshands met beslistheid af”. De KVP, bij monde van Dr. W. J. Schuijt, wist klaarblijkelijk niet wat haar standpunt was in deze.

Al met al is de instelling van een Ministerie voor Technologie nog steeds niet zeker. Wanneer het Kabinet-de Jong niet tussentijds overgaat tot de aanstelling van een aparte bewindsman, zal men geduld moeten oefenen tot volgend jaar.

Zou Nederland, zoals Heinrich Heine eens gesteld heeft, dan toch achterlopen?

JvdB

¹ „Kamerstukken 1969-1970-10 441”, en „Handelingen”, Zitting 1969-1970, 88ste en 89ste vergadering, 4134-4182.

Inhoud

Ministerie voor Technologie?	717
Korthheidshalve	718
Prof. Dr. W. Albeda: Hoe multinationalaal zijn de „multi- nationals“?	719
Dr. J. C. P. A. van Esch: Wat is comptabiliteit?	720
A. C. de Goederen: „Economische“ versus „betaal- bare“ huren	722
Au courant	725
Prognosties	726
Technologie	728
Magazien	729
Boekennieuws	731

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

Adjunct redacteur-secretaris:
J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;

kopij voor de redactie:

postbus 4224. Telefoon:

(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Korthheidshalve

Veel zorgwekkender dan de staking van de Britse havenarbeiders acht *The Economist* (18 juli) de macro-economische ontwikkeling van het Verenigd Koninkrijk, die het blad gekenmerkt acht door looninflatie en een verslechterende van de betalingsbalans. De havenstaking kan de keer ten kwade, die de Britse economie sedert enkele maanden heeft genomen, alleen maar versnellen; substantieel kan zij er weinig aan toevoegen. De sedert oktober 1969 sterk gestegen lonen beginnen nu duidelijk door te werken in de prijzen. De index van de detailhandelsprijzen vertoont momenteel een stijging, die op jaarbasis 8 à 9% bedraagt. Hierdoor krijgt de loon-prijs-(of prijs-loon-)spiraal een nieuwe impuls: bovenop de loonsverhogingen van begin dit jaar, die op jaarbasis zo'n 15% bedroegen, worden opnieuw forse claims gestapeld voor de volgende loonronde teneinde de prijsstijgingen te kunnen opvangen. „The heyday for the British balance of payments is over“, zegt *The Economist* over Englands externe economische positie. Het concurrentievoordeel dat de Britse devaluatie destijds opleverde zou nu opgesoupeerd zijn door de inflatoire ontwikkeling. Bovendien zouden de Britse exportindustrieën te lijden hebben van de recessie die zich in Amerika aftekent. Recente cijfers over de Britse externe positie vertonen inderdaad een beeld dat het tegenovergestelde is van de rooskleurige situatie die zij een half jaar geleden nog weerspiegelden. Op jaarbasis vertoont de lopende rekening over het tweede kwartaal een overschot van ca. £ 100 mln.; dit positieve saldo (dat bovendien aan de „invisibles“ en niet meer aan de handelsbalans te danken is; de laatste geeft de laatste maanden tekorten te zien van £ 30 à £ 50 mln.) is nauwelijks toereikend om het verwachte tekort op de kapitaalrekening te compenseren. Het grote overschot op de betalingsbalans van de tweede helft van 1969 is geheel verdwenen! In de periode juni 1969-juni 1970 is de waarde van de uitvoer met 5½% gestegen, die van de invoer met liefst 13½%. De nieuwe Britse regering zal zich daarom hoogstwaarschijnlijk vandaag of morgen gedwongen zien — en dat in een situatie met een vrij hoge werkloosheid en een geringe economische groei — met conjunctuuraafremmende maatregelen te komen: het zoveelste bedrijf in de vervolgcyclus zonder einde „stop-go“. (dR)

„Philips derde op wereldranglijst“ zegt het *Algemeen Handelsblad* (27 juli) in een vette kop op de financiële pagina. Uit de tekst eronder blijkt dan weliswaar dat dit „slechts“ de ranglijst van de grootste concerns (grootste qua omzet dan) buiten de Verenigde Staten betreft, tóch een leuk resultaat als je nagaat dat ze daarmee in Eindhoven in 1969 op die ranglijst drie plaatsen zijn opgeschoven en British Petroleum, ICI en Volkswagen zijn voorbijgestreefd. Drie (althans gedeeltelijk) Nederlandse concerns voeren nu de ranglijst aan van de grootste ondernemingen buiten de Verenigde Staten: Shell met een omzet van \$ 9,4 mrd. in 1969, Unilever met \$ 6,0 mrd. en Philips met \$ 3,6 mrd. Ja, ja, Holland spreekt een woordje mee! Op de ranglijst van alle ondernemingen prijken ze overigens op resp. de vierde, de achtste en de zestiende plaats. Nummer één is hier General Motors, waar in 1969 voor \$ 24,3 mrd. werd omgezet, hetgeen de omvang van ons gehele Nederlandse nationale inkomen benadert. Waarmee onze Hollandse expansiedrang weer aardig gerelativeerd lijkt. (dR)

Belangrijker dan deze concessie aan onze sportieve instincten zijn de profetieën van *Fortune* m.b.t. de wereldeconomie. Het blad prognosticeert er duchtig op los. Revaluatie zal het lot zijn van de Mark, de Yen, de Zwitserse en Belgische frank én . . . . . de gulden. Nog een paar valuta's erbij en de Amerikanen hebben hun zin: devaluatie van de dollar, maar dan alleen de facto, doordat alle andere valuta's van enig belang zijn gerevalueerd. „Wishful thinking“ dus van *Fortune*?

Hoe multinationalaal zijn de „multinationals”?

In een van zijn laatste artikelen speculeerde Frank Tannenbaum over de mogelijkheid, dat de multinationale onderneming een praktische basis zou worden van een toekomstige wereldregering. Deze visie is onorthodox genoeg om er aandacht aan te besteden (zie *Dialogue*, 1970, vol. 3, no. 1: „The multinational corporation”).

Alle pogingen zegt Tannenbaum, om de wereld te organiseren voor de vrede, zijn tot nog toe mislukt. Oorzaak van deze mislukking is gelegen in het karakter van de nationale staat, met zijn sterke nadruk op de bescherming der burgers tegen aanvallen van buiten. In een wereld van onderling onafhankelijke, concurrerende staten, die elkaar steeds weer wantrouwen, komt werkelijke samenwerking (en nog minder een wereldstructuur, die het karakter heeft van een wereldrechtsorde) niet van de grond. Het ziet er ook niet naar uit, dat dit gebeuren gaat. Het is zozeer in strijd met het karakter van de nationale staat om zich vrijwillig op te doen gaan in een wereldstaat, dat het utopisch is dit te verwachten.

Als we van de nationale staat niets te verwachten hebben, welke andere

mogelijkheid is er dan om te komen tot de werkelijke wereldrechtsorde, waarvan de tostandkoming volstrekt noodzakelijk is, wil de wereld nog een eeuw of zo blijven bestaan? Tannenbaum ziet nu in de multinationale onderneming een mogelijke kiem voor een supra-nationale structuur. De multinationale onderneming is één der vitaalste internationale lichamen, die we ooit gezien hebben. Omdat ze onstaat en voortbestaat als reactie op een behoefte, waarin ze (tegen een beloning) voorziet. Het kan een internationale luchtvaartonderneming niets schelen wat voor nationaliteit of ideologie de mensen hebben die ze vervoert. Het kan Philips niet schelen of zijn lampen inwoners van de ene of van de andere natie verlichten. Het laat Shell koud, wiens auto door zijn benzine wordt voortbewogen, zolang men betaalt.

De multinationale onderneming ervaart de nationale staat hoogstens als een hinderlijke sta-in-de-weg, een permanente obstructie. Zij is wezenlijk extra-nationaal. Haar interne gezag is het enige internationale, extra-nationale gezag, dat we kennen. Het is slechts een kwestie van tijd, zegt Tannenbaum, voor de mensen zullen inzien, dat de multinationale onderneming de ideale kiem gaat vormen van een internationaal gezag, dat werkelijk alleen maar functionele belangen heeft en daarom onverschillig is voor de problemen van nationale veiligheid en soevereiniteit.

Er zit in deze visie naast een kern van realiteitszin toch een bijna ontroerende naïviteit. De multinationale onderneming heeft een stuk kosmopolitisme, dat door het principiële pragmatisme van het winststreven inderdaad onverwoestbaar is. Zaken doen kan men met elke partner ongeacht zijn nationaliteit of ideologie.

Maar..... hoe multinationalaal is een „multinational”? Wie kan voorkomen, dat hoewel iedereen overal zijn geld kan beleggen in zo'n onderneming, de eigendom noodzakelijkerwijs geconcentreerd zal zijn in een klein (en rijk) deel van de wereld? Wie kan voorkomen dat de winsten uit de investeringen, die overal kunnen plaatsvinden, een éénrichtingsverkeer zullen volgen van arme naar rijke landen? Zolang er rijke en arme landen zijn zullen multinationale ondernemingen zich geïdentificeerd zien met de rijke landen. Daarom zal men in de arme landen grote moeite hebben in deze ondernemingen inderdaad die kiem te zien voor een functioneel extra-nationaal gezag. Om multinationalaal te blijven zullen deze ondernemingen zich daarom moeten inspannen om aan die identificatie te ontkomen.

Wat is comptabiliteit?

DR. J. C. P. A. VAN ESCH*

„Koning Willem III schijnt gevraagd te hebben aan het hoofd van de afdeling Comptabiliteit van het Ministerie van Financiën: Wat is nu eigenlijk comptabiliteit? Hierop schijnt het hoofd van genoemde afdeling ten antwoord te hebben gegeven: Comptabiliteit, Majesteit, is geen kleinigheid”. Op deze ludieke wijze begon het Kamerlid Kieft op 14 mei jl. de mondelinge debatten in de Tweede Kamer over het ontwerp van een nieuwe Comptabiliteitswet.

We kunnen deze wet gerust een lex-Witteveen noemen. De heer Witteveen was lid van de commissie-Simons (die het ontwerp voorbereidde), hij diende het wetsontwerp in 1964 als lid van het Kabinet-Marijnen in en onder tekende als zodanig de Memorie van Toelichting. Bij de voorbereiding van het voorlopig verslag was hij lid van de Tweede Kamer en leverde — naar het Kamerlid Notenboom in het debat opmerkte — een belangrijke bijdrage aan het voorlopig verslag. Dit verslag beantwoordde hij als minister in het huidige Kabinet met de Memorie van Antwoord. Tenslotte verdedigde hij het wetsontwerp in mei 1970 in de Tweede Kamer.

De mondelinge debatten in de Tweede Kamer vertonen enige aspecten die een nadere beschouwing thans reeds — dus vóór de behandeling in de Eerste Kamer — rechtvaardigen¹. Daarbij gaat het mij om de greep van het Parlement op het financiële overheidsbeleid, om de geheime uitgaven en om het ontbreken van een Europees perspectief.

Financieel beleid

In februari 1968 is aan de leden van Eerste en Tweede Kamer en aan een representatieve groep oud-Kamerleden naar hun oordeel over het functioneren van ons Parlement gevraagd. Er werden in vaak uren durende gesprekken meer dan 200 vragen gesteld. Daarbij werd ook gevraagd, of de parlementaire controle op de rijksuitgaven te groot, voldoende of te klein is. Het antwoord op deze vraag luidde:

	Tweede-Kamerleden	Eerste-Kamerleden
Geen antwoord	—	—
Te groot	—	—
Voldoende	25,5%	45,7%
Te klein	74,5%	54,3%

De Leidse lector Cramer, aan wiens openbare les² ik deze gegevens ontleen, merkt naar aanleiding van deze antwoorden het volgende op: „Deze onvoldaanheid komt niet als plotseling tot ons. Uit bezorgdheid hierover is vele jaren geleden de commissie-Simons ingesteld om een herziening van de Comptabiliteitswet voor te bereiden”³. Men zou verwachten, dat de Kamerleden de gelegenheid van de behandeling van de Comptabiliteitswet zouden aangrijpen om een greep op het financiële beleid te krijgen. We zullen nagaan of dit is gebeurd.

In het financiële overheidsbeleid wordt een onderscheid tussen kleine en grote doelmatigheid gemaakt. De kleine

doelmatigheid slaat op de micro-economische efficiëntie die moet worden betracht om de gestelde politieke doeleinden met een minimum aan economische offers te bereiken. Daarbij gaat het om zuinig beheer van goederen en diensten en om het opvoeren van de arbeidsproductiviteit. Hierop wordt door de departementale efficiëntiebureaus, accountantsdiensten en de Rekenkamer reeds toezicht uitgeoefend. De Tweede Kamer heeft nu in het debat over de Comptabiliteitswet de positie van de Rekenkamer op dit stuk versterkt door het mogelijk te maken dat de Rekenkamer bepaalde doelmatigheidsonderzoeken op verzoek van het Parlement verricht; de Rekenkamer moet de resultaten daarvan aan het Parlement meedelen. Tot dusver kon het Parlement zich met een dergelijk verzoek niet rechtstreeks tot de Rekenkamer wenden.

Bij deze uitbreiding van de doelmatigheidscontrole van de Rekenkamer heeft de Tweede Kamer het evenwel gelaten. Zonder de bewaking van de kleine doelmatigheid naar de rommelzolder te verwijzen moet het mij van het hart, dat de Kamer aan het eigenlijke doelmatigheidsvraagstuk, nl. de grote doelmatigheid, niet is toegekomen. Met een verbetering in de kleine doelmatigheid kunnen misschien af en toe enkele tientallen miljoenen guldens worden uitgespaard, maar wat is dat op het totaal van de begroting? Het Parlement zal pas een greep op het financiële beleid verkrijgen, als het de overheidstaken ieder op zich en tezamen in een prioriteitenafweging kan bezien. Het afkappen van bestaande overheidstaken is naar mijn mening de enige aanvaardbare weg om in de jaren '70 nieuwe overheidstaken in enigszins omvangrijke mate te kunnen aanvatten, c.q. bestaande taken te kunnen intensiveren. Daartoe moet de grote doelmatigheid, d.w.z. de doelmatigheid in het beleid, nauwkeuriger worden bewaakt. Dit vereist niet een technische beoordeling, maar een politieke afweging; een dergelijke afweging heeft natuurlijk alleen zin als de politieke wil aanwezig is om tot beperking van bepaalde overheidsactiviteiten te geraken.

Er zijn in het Kamerdebat van linker zijde twee pogingen gedaan om tot verbetering in de prioriteitenafweging te komen. De heer Vondeling (PvdA) diende een amendement in, om in de Memories van Toelichting bij de diverse be-

* De heer Van Esch, tot voor kort werkzaam op het Ministerie van Financiën bij de Directie Algemene Fiscale Politiek, is thans als wetenschappelijk medewerker voor de leer der internationale economische betrekkingen verbonden aan de Rijksuniversiteit te Leiden.

¹ Kamerstuk 7760 Comptabiliteitswet; Handelingen Tweede Kamer, Zitting 1969-1970, blz. 3345-3445; 3453-3461; 3535-3537.

² N. Cramer: „Evenwicht en overwicht”. Openbare les gegeven bij de aanvaarding van het ambt van gewoon lector in de parlementaire geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Leiden op 25 november 1969, Assen 1969, blz. 37.

³ A.w., blz. 7.

grotingen een berekening van de totale kosten per activiteit te vermelden en — zo mogelijk — gegevens over de verhouding van deze kosten tot de resultaten van de activiteit. Dit zou een begin van een prestatiebegroting ('performance budgetting') betekenen, een calculatie naar het resultaat in de overheidsvoortbrenging, dus naar kostendrager. Hoewel de heer Vondeling voorzichtig om een proef op elk departement vroeg, werd het amendement door de minister afgewezen omdat het niet in enkele jaren mogelijk zal zijn, in de gehele begroting bij alle activiteiten een dergelijke analyse van kosten en baten op te stellen. Wel zegde hij toe incidenteel, net als in het verleden, dergelijke analyses te maken naarmate het mogelijk is en dan daar, waar dat het meest nuttig lijkt. Het amendement werd daarop ingetrokken, waarna de minister een gesprek met de Rekenkamer aankondigde over de toepassing van de prestatiebegroting en over de vraag welke activiteiten het eerst voor analyse in aanmerking komen.

De tweede poging ter verbetering van de grote doelmatigheid heeft de heer Janssen (groep-Aarden) ondernomen. Hij diende een amendement in met de strekking, elke minister te verplichten jaarlijks aan te geven, welke uitgavenposten tot 5% van zijn totale uitgaven hij het minst belangrijk vindt. Een dergelijke verplichting zou een werkelijke discussie over de uitgaven in het parlement zinvoller maken, omdat het de ministers tot een *politiek* oordeel over de uitgavenprioriteit zou verplichten, dit in tegenstelling tot de door de heer Vondeling bepleite prestatiebegroting, die meer een *technische* beoordeling inhoudt, zij het dat deze op den duur de politieke afweging gemakkelijker zou maken.

Het amendement-Janssen is nauwelijks serieus onderwerp van discussie geweest. Hoewel de minister het een interessante gedachte vond, wees hij het amendement af omdat het moeilijk te realiseren zou zijn. Hij gebruikte ook nog het argument dat de mogelijkheden tot vermindering van de uitgaven op korte termijn bij de diverse begrotingshoofdstukken enorm uiteenlopen en dat het vaak niet zonder fundamentele wetswijzigingen mogelijk zou zijn. Nu gaat dit argument niet op, want het ging in het amendement niet om de korte termijn en bovendien, werkelijke prioriteitenafweging in benedenwaartse richting leidt nu juist tot fundamentele wetswijzigingen. Het is wel merkwaardig, zo'n argument uit de mond van een vooraanstaande liberale minister te vernemen! Het amendement-Janssen werd bij zitten en opstaan verworpen; alleen de groep-Aarden en de Boerenpartij stemden voor.

Door deze gang van zaken heeft de Tweede Kamer het zichzelf voorlopig onmogelijk gemaakt, een beter zicht op het financiële beleid te krijgen. Wat er ook zij van de kwaliteit van de voorgestelde amendementen, de Kamer heeft over de problematiek nauwelijks gedebatteerd en in het geheel geen poging gedaan tot verbetering van deze kwaliteit. De Kamer verdient hiervoor een dikke onvoldoende.

Geheime uitgaven

Uit het verloop van de schriftelijke en mondelinge behandeling zijn feiten over de wijze waarop geheime uitgaven worden gedaan naar buiten gekomen, die ronduit verbijsterend zijn te noemen. De dagbladers heeft in het algemeen niet veel aandacht aan de Comptabiliteitswet besteed (ik lees natuurlijk niet alle kranten) en heeft hier kansen op interessante nieuwtjes laten liggen.

Hoe blijkt de procedure voor controle van geheime uit-

gaven te zijn? Van geheime uitgaven zijn veelal slechts de minister en drie van zijn ambtenaren op de hoogte; er behoeven geen bewijsstukken aan de Rekenkamer te worden overgelegd. Op dit moment ziet de voorzitter van de Rekenkamer de stukken van sommige geheime uitgaven. Deze procedure wordt vrijwillig gevolgd.

Het Kamerlid De Goede (D'66) diende een amendement in met als inhoud dat bewijsstukken van alle geheime uitgaven aan de president van de Rekenkamer worden overgelegd. De kern van het antwoord van de minister luidde:

„Ik geloof dat dat niet kan. Ik wil dit heel duidelijk zeggen. Het gebeurt op het ogenblik in een aantal gevallen waarvan wij menen dat het mogelijk is. We gaan zover mogelijk om enige controle door de President van de Rekenkamer mogelijk te maken. Er zijn echter gevallen, waarin hetgeen men met deze gelden doet zo'n hypergevoelige zaak is, waarbij gevolgen van het naar buiten komen van bepaalde transacties zo bedenkelijk zouden kunnen zijn, ook voor bepaalde personen, dat de uiterste zorgvuldigheid in acht moet worden genomen waardoor er überhaupt vaak geen bewijsstukken voor zullen kunnen zijn” (blz. 3439).

Het amendement werd verworpen met als voorstemmers: PvdA, D'66, PSP, CPN, BP, groep-Aarden en groep-Harmsen. A contrario kan men hieruit afleiden dat tegen het amendement en dus vóór bestending van de huidige onbevredigende procedure stemden: KVP, VVD, ARP, CHU, GPV, SGP en groep-Goedhart. Rest nog te vermelden dat de minister in de schriftelijke behandeling meedeelde dat de geheime uitgaven totaal „hoogstens” een paar miljoen gulden betreffen.

Het meest kwalijke in deze zaak is dat er zelfs geen onderzoek plaatsvindt of het wel geheime uitgaven betreft. Het valt op, dat niemand op het idee is gekomen de Kamercommissie voor inlichtingenzaken in de procedure van de geheime uitgaven in te schakelen. Men mag toch aannemen, dat de leden van deze commissie (allen fractievoorzitter van goevernementele partijen) meer met geheime zaken van doen hebben.

Europees perspectief

Tenslotte een enkele opmerking over het ontbreken van een Europees perspectief in de Kamerdebatten. Er is alleen een opmerking gemaakt over de vraag of de nieuwe Comptabiliteitswet het vergelijken van de begrotingen in Benelux en Europese Gemeenschap niet moeilijker maakt. Dit betreft een meer passief Europees element.

Naarmate de economische en monetaire unie echter gestalte zal krijgen, wordt het begrotingsbeleid aanvankelijk op gemeenschapsniveau gecoördineerd en later zelfs in belangrijke mate gevoerd. Dit heeft gevolgen voor de begrotingsprocedures; het ligt voor de hand dat deze op elkaar zullen moeten worden afgestemd. In het tussentijds verslag van de commissie-Werner van mei 1970 worden over het begrotingsbeleid in de eerste fase naar de economische en monetaire unie — welke naar de opvatting van deze commissie slechts drie jaar behoeft te duren — enkele opmerkingen gemaakt, die in de volgende zin uitmonden: „Teneinde deze verschillende taken te vergemakkelijken is het van belang onverwijld de eerste werkzaamheden op het gebied van harmonisatie en synchronisatie van de nationale begrotingsprocedures te ondernemen”.

In dit licht gezien, mag worden verwacht, dat de levensduur van de nieuwe Comptabiliteitswet korter zal zijn dan die van de thans nog geldende, die uit 1927 stamt.

J. C. P. A. van Esch

„Economische” versus „betaalbare” huren

Een tegenstelling die niet nodig is

A. C. DE GOEDEREN

Gebrekkige doorstroming, geringe geneigdheid bij beleggers tot investeren in woningen, permanente noodzaak tot overheidssubsidies. Dit zijn enkele van de problemen op de woningmarkt, die het gevolg zijn van de sterke discrepantie tussen de huurprijzen van nieuwbouw- en die van oudbouwwoningen. Zouden deze discrepantie en de daardoor ontstane permanente crisissituatie op de woningmarkt niet kunnen worden voorkomen, indien de tot dusver gevolgde wijze van huurprijzberekening voor de nieuwbouw eens op de helling zou worden gezet? De uitkomsten van onderstaand artikel, dat dit — ten onrechte verwaarloosde — onderdeel van de woningbouwproblematiek bestudeert, zijn bepaald verrassend te noemen. Er blijkt o.a. uit dat „betaalbare” huren in de nieuwbouw mogelijk zijn, terwijl tegelijkertijd de rijksbijdragen in de huurprijzen kunnen vervallen!

Men is algemeen van opvatting dat de huidige bruto huurprijzen van nieuwbouwwoningen — d.w.z. de huurprijzen zonder rijksbijdrage — voor de doorsnee woningbehoevende in Nederland niet betaalbaar zijn. Toch worden deze bruto huurprijzen — voor het eerste jaar van exploitatie i.h.a. reeds meer dan 10% van de stichtingskosten — als „economische huren” betiteld ¹ en daarmee in zekere zin gecanoniseerd. Ook de overheid schijnt deze opvatting te zijn toegedaan. Zij beperkt zich ertoe de grote meerderheid van de nieuwbouwhuurwoningen voor de huurder min of meer betaalbaar te maken door forse jaarlijkse bijdragen in de „economische” huurprijzen. Zij verzet zich niet tegen de hoge bruto huurprijzen als zodanig; nog onlangs, per 1 januari 1970, werd de maximaal toegestane bruto huurprijs voor het eerste jaar van met rijkssteun te bouwen woningen verhoogd tot 10,4% van de stichtingskosten ².

In het volgende wordt onderzocht of de thans gebruikelijke wijze van huurprijzberekening voor nieuwbouwwoningen, welke tot deze hoge bruto huurprijzen leidt, economisch, d.w.z. uit een oogpunt van rendement en terugwinning van het geïnvesteerde kapitaal, inderdaad de enig mogelijke en bruikbare is.

Huidige systeem: bestending onevenwichtigheid

De huurprijs van een (nieuwbouw)woning kan men zich opgebouwd denken uit drie elementen:

- a. kosten van onderhoud, beheer en reservering voor onverwachte kapitaalsuitgaven;
- b. rentevergoeding voor het geïnvesteerde kapitaal;
- c. terugwinning van het geïnvesteerde kapitaal in verband met daling van de gebruikswaarde door veroudering.

Aan de hand van publikaties van het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening ², welke voorschrijf-

ten behelzen voor het berekenen van de huurprijzen van premie-huur- en woningwetwoningen, valt post *a* voor het eerste jaar van exploitatie te schatten op 1,75% van de stichtingskosten. Dit bedrag mag in beginsel jaarlijks worden aangepast aan opgetreden algemene kostenstijgingen. Gezien de loon- en prijsontwikkeling en het arbeidsintensieve karakter van onderhoud en beheer stellen we deze kostenstijging op 6% per jaar. In het *n*^e jaar zullen de kosten uit dezen hoofde (K_n) in verhouding tot de stichtingskosten (*S*) dus waarschijnlijk bedragen:

$$K_n = 0,0175 \cdot (1,06)^{n-1} \cdot S \quad (1)$$

De vergoeding ingevolge de posten *b* en *c* moet volgens dezelfde publikaties worden berekend als de som van: — de 75-jarige annuïteit, berekend volgens het systeem van gelijkblijvende annuïteiten, van een lening tot het bedrag van de grondkosten; — de 50-jarige annuïteit, op analoge wijze berekend over het bedrag van de bouwkosten; — de 25-jarige annuïteit, berekend over het bedrag van de kosten van een centrale-verwarmingsinstallatie; — de 20-jarige annuïteit, berekend over het bedrag van de kosten van een eventuele liftinstallatie.

In het volgende gaan we in plaats hiervan eenvoudigheidshalve uit van één 50-jarige annuïteit, berekend over het gehele bedrag van de stichtingskosten. Dit houdt dus

¹ „BOUW”, 31 januari 1970, opstellenreeks „Zijn economische huren betaalbaar?”.

² „Beschikking geldelijke steun particuliere huurwoningen 1968”, uitgave 1970; „Beschikking geldelijke steun toegelaten instellingen 1968”, uitgave 1970.

in dat het geïnvesteerde kapitaal 50 jaar na aanvang van de exploitatie geheel is teruggewonnen, terwijl de som van „rente” en „aflossing” van jaar tot jaar gelijk blijft.

Zij voorts:

N = het aantal jaren van exploitatie benodigd voor volledige terugwinning van het geïnvesteerde kapitaal S (hier dus: $N = 50$);

r = rentefactor (= rentevoet in % + 100);

100

A = annuïteit;

S_n = het na n jaar exploitatie nog niet teruggewonnen deel van de stichtingskosten.

We vinden:

$$A = \frac{(r-1) \cdot S}{1 - (1/r)^N} \quad (2) \quad \text{en: } S_n = \frac{(r^N - r^n) \cdot S}{r^N - 1} \quad (3)$$

Bij een rentevoet à 8,25% per jaar ($r = 1,0825$) vinden we $A = 0,084 \cdot S$. De totale bruto huur H_n volgt uit:

$$H_n = K_n + A \quad (4)$$

Bij de aangenomen getalswaarden:

$$H_n = [0,0175 \cdot (1,06)^{n-1} + 0,084] \cdot S \quad (5)$$

Voor het eerste jaar van exploitatie ($n = 1$) vinden we uit (5):

$$H_1 = 0,1015 \cdot S$$

(dit is nog juist beneden het voor 1970 toegestane maximum voor met rijkssteun te bouwen woningen à 0,104 $\cdot S$).

Bouwt men op deze grondslag premiewoningen, waarvan de stichtingskosten (S) f. 52.000 bedragen, dan komt men op een bruto — „economische” — huurprijs voor het eerste jaar: $H_1 = 0,1015 \times f. 52.000 = f. 5.280$. Bevatten de woningen 6 zgn. „verblijfseenheden” en worden ze gebouwd in een eerste klas gemeente dan draagt het Rijk hierin bij met f. 2.058³, zodat de door de huurder te betalen netto huurprijs (h) voor het eerste jaar komt op $h_1 = f. 5.280 - f. 2.058 = f. 3.222$.

Ingevolge de ministeriële richtlijnen zal de door de huurder te betalen huurprijs (h_n) jaarlijks met 6% worden verhoogd, totdat de huur h_n aan de bruto huurprijs H_n gelijk is. Tot zolang suppleert het Rijk het verschil $H_n - h_n$.

Stellen we het redelijkerwijs voor huur beschikbare deel van het inkomen (huurquote) op 1/6 van het bruto jaarinkomen, dan dient dit inkomen (I_1) van de huurder minstens $6 \times f. 3.222 = f. 19.332$ te bedragen. Over de periode 1954 t/m 1969 bedroeg de trendmatige stijging van de regelingslonen nominaal gemiddeld per jaar ca. 7½%⁴. Er zijn geen aanwijzingen dat de toekomst op dit punt een wezenlijk andere ontwikkeling te zien zal geven. Als meest waarschijnlijke veronderstelling kan voor de huurder dan ook een jaarlijkse nominale-inkomensstijging van 7½% worden aangenomen. In het n^e jaar zal het bruto jaarinkomen (I_n) van de huurder dus waarschijnlijk bedragen:

$$I_n = I_1 \cdot (1,075)^{n-1} \quad (6)$$

Tabel 1.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
n	$\frac{S_{n+1}}{S_n}$	$\frac{R_{n+1}}{R_n}$	$\frac{S_n}{S}$	$\frac{R_n}{S}$	H_n	h_n	I_n	$\frac{h_n}{I_n}$
0	0,998	0,960	1	1				
1					5.280	3.222	19.322	0,167
5	0,998	0,960	0,990	0,813	5.520	4.070	25.830	0,158
10	0,996	0,957	0,976	0,659	5.910	5.450	37.050	0,147
15	0,995	0,956	0,955	0,530	6.430	6.430	53.200	0,121
20	0,992	0,954	0,992	0,421	7.125	7.125	76.500	0,093
25	0,987	0,949	0,879	0,330	8.050	8.050	109.800	0,073
30	0,979	0,940	0,810	0,250	9.310	9.310	157.500	0,059
35	0,964	0,926	0,708	0,179	10.960	10.960	226.000	0,049
40	0,932	0,896	0,558	0,116	13.190	13.190	325.000	0,041
45	0,830	0,799	0,334	0,057	16.200	16.200	466.000	0,035
49	0,0	0,0	0,075	0,011				
50			0,0	0,0	20.200	20.200	671.000	0,030

In tabel 1 zijn de uitkomsten voor de waarden S_n/S , H_n , h_n , I_n en h_n/I_n (huurquote) op basis van de aangenomen getalswaarden weergegeven bij een aantal waarden van n (kolommen 4, 6, 7, 8 en 9). Bij deze berekeningen is een constant blijvende rentevoet van 8,25% aangenomen.

Bij beschouwing van deze cijfers valt op dat de huurquote h_n/I_n gedurende de eerste 12 jaar — ten gevolge van de afnemende rijksbijdragen — slechts langzaam afneemt, maar daarna snel daalt. Al spoedig ontstaat dan de situatie dat de huurprijs aanmerkelijk beneden een redelijk aandeel van het inkomen ligt. Daar de stichtingskosten van nieuwbouwwoningen in verband met de toenemende woon-eisen en de geringe mogelijkheden voor rationalisatie ongetwijfeld niet of nauwelijks minder zullen stijgen dan de inkomens, roept de gevolgde wijze van huurprijsberekening voor de toekomst een sterke discrepantie op tussen de huurprijzen van nieuwbouw- en die van oudbouwwoningen. *Deze berekeningswijze tendeert dus tot bestendinging van een van de ernstigste onevenwichtigheden die de huidige woningmarkt reeds kenmerkt, met alle gevolgen van dien zoals: gebrekkige doorstroming, geringe geneigdheid tot investeren in woningen bij beleggers, permanente noodzaak tot overheidssubsidies.*

Deze bezwaren zouden zich niet voordoen wanneer de voorgeschreven jaarlijkse huurprijsstijging à 6% niet zou ophouden zodra — in het beschouwde geval na 12 jaar — de rijksbijdrage geheel is afgebroken. Maar dat zou weer inhouden dat de eigenaar in feite een veel hogere rente voor het geïnvesteerde kapitaal maakt dan de gangbare rentevoet waarvan werd uitgegaan.

Dit laatste bezwaar is echter te ondervangen door de exploitatie met een lagere bruto huurprijs te doen aanvangen. In het volgende zal een van deze gedachte uitgaande berekeningswijze worden uiteengezet, gebaseerd op een gelijke rentabiliteit en een gelijke terugwinningsperiode van het geïnvesteerde kapitaal als bij de thans gebruikelijke berekeningswijze.

³ „Beschikking particuliere huurwoningen”, a.w., blz. 14-15.

⁴ „Statistisch Zakboek 1969”, CBS, blz. 224.

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Alternatief systeem: lagere starthuur en geen rijksbijdragen

Zoals in het voorgaande uiteengezet, wordt er thans bij de huurprijsberekening van uitgegaan dat het geïnvesteerde kapitaal wordt teruggewonnen door een reeks van gelijkblijvende annuïteiten. Men zou echter ook van een jaarlijks bijv. met een vast percentage, stijgende annuïteit kunnen uitgaan. Zij in dat geval:

c = de factor waarmee de annuïteit jaarlijks stijgt;
 A_1 = de annuïteit voor het eerste jaar;
 A_n = de annuïteit voor het n^e jaar,
 dan vinden we:

$$A_1 = \frac{(r-c) \cdot S}{1-(c/r)^N} \quad (7), \quad A_n = A_1 \cdot c^{n-1} \quad (8)$$

$$\text{en } S_n = \frac{[(r/c)^N - (r/c)^n] \cdot c^n \cdot S}{(r/c)^{N-1}} \quad (9)$$

We stellen $c = 1,06$, overeenkomstig de thans reeds verplichte jaarlijkse huurstijging à 6% van woningen, waarvoor nog een rijksbijdrage wordt verstrekt. Voor het overige worden dezelfde getalswaarden aangehouden als bij het eerste voorbeeld. Dan vinden we: $A_1 = 0,0346 \cdot S$. Voor de bruto huur H_n geldt:

$$H_n = K_n + A_n \quad (10)$$

in cijfers:

$$H_n = [0,0175 \cdot (1,06)^{n-1} + 0,0346 \cdot (1,06)^{n-1}] \cdot S = 0,0521 \cdot (1,06)^{n-1} \cdot S$$

In het eerste jaar van exploitatie ($n = 1$) wordt aldus de bruto huurprijs van de genoemde woning: $H_1 = f. 2.710$. Dat is nauwelijks de helft van de bruto huurprijs bij het eerste voorbeeld; het is zelfs minder dan het bedrag van de na aftrek van de rijksbijdrage verkregen netto huurprijs.

Opnieuw uitgaande van een huurquote van $1/6$ van het inkomen blijkt dezelfde woning thans — zonder rijksbijdrage! — reeds bereikbaar te zijn voor iemand met een inkomen van f. 16.250 (I'_1) in plaats van f. 19.322 (I_1). In tabel 2 zijn de uitkomsten van de waarden S_n/S , H_n , I_n , H_n/I_n , I'_n en H_n/I'_n weergegeven voor een aantal waarden van n , nu uitgaande van de betrekkingen (9) en (10). Zie kolommen 4, 6, 7, 8, 9 en 10.

Tabel 2.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
n	$\frac{S_{n+1}}{S_n}$	$\frac{R_{n+1}}{R_n}$	$\frac{S_n}{S}$	$\frac{R_n}{S}$	H_n	I_n	$\frac{H_n}{I_n}$	I'_n	$\frac{H_n}{I'_n}$
0	1,048	1,008	1	1					
1					2.710	19.322	0,140	16.250	0,167
5	1,046	1,006	1,267	1,04	3.420	25.850	0,132	21.700	0,158
10	1,043	1,003	1,576	1,06	4.575	37.050	0,123	31.160	0,147
15	1,039	0,999	1,920	1,065	6.120	53.250	0,115	44.750	0,137
20	1,034	0,994	2,305	1,05	8.200	76.500	0,107	64.250	0,128
25	1,027	0,987	2,700	1,01	10.980	109.800	0,100	92.250	0,119
30	1,017	0,978	3,03	0,93	14.700	157.600	0,093	132.500	0,111
35	0,999	0,960	3,21	0,81	19.660	226.000	0,087	190.000	0,103
40	0,964	0,926	3,01	0,625	26.300	325.000	0,081	273.000	0,096
45	0,857	0,824	2,11	0,36	35.200	466.000	0,075	392.000	0,090
49	0,0	0,0	0,56	0,08					
50			0,0	0,0	47.100	671.000	0,070	564.000	0,084

Bij vergelijking van de overeenkomstige uitkomsten uit de tabellen 1 en 2 valt op dat bij het voorbeeld volgens tabel 2 een veel geleidelijker daling van de huurquote plaatsvindt: halvering in 50 jaar. Deze trage daling van de huurquote zal min of meer in overeenstemming zijn met de, door het ouder worden optredende, relatieve daling van de gebruikswaarde van de woning in vergelijking met nieuw-

bouw dán. Deze berekeningswijze leidt dus tot een toekomstige woningmarkt met een meer harmonisch verband tussen huurprijs en woningkwaliteit.

In tabel 2 doet het verloop van de variabele S_n overigens enigszins onrustbarend aan. Schijnbaar wordt gedurende de eerste 35 jaar voortdurend „geld bijgelegd” in plaats van geleidelijk teruggewonnen. Men moet echter in het oog houden, dat het hier louter nominale bedragen betreft. Als we de te verwachten koopkrachtvermindering van de gulden op gemiddeld 4% per jaar stellen (inflatiefactor $i = 1,04$) dan vinden we als reële waarde R_n van het na n jaar nog niet teruggewonnen deel van de stichtingskosten:

$$R_n = \frac{S_n}{i^n} = \frac{S_n}{(1,04)^n} \quad (11)$$

In beide tabellen is ook deze waarde R_n opgenomen (kolom 5) alsmede de waarden $(S_{n+1})/S_n$ (kolom 2) en $(R_{n+1})/R_n$ (kolom 3), welke de jaarlijkse toe- of afname, resp. nominaal en reëel, van het geïnvesteerde kapitaal weergeven.

In tabel 2 (kolom 5) blijkt nu dat *reëel* slechts een zeer geringe stijging van het geïnvesteerde kapitaal plaatsvindt. In tabel 1 blijkt echter dat in feite — d.w.z. reëel — reeds direct wordt begonnen met een „aflossing” à 4% per jaar, terwijl de bij deze berekeningswijze beoogde „eerste aflossing” slechts 0,15% bedraagt. Een zo sterke „aflossing” is volstrekt niet in overeenstemming met de gebruikswaardedaling, zo die gedurende de eerste jaren van exploitatie überhaupt optreedt.

Overheid: alleen nog maar kapitaal- en rendementsgaranties

Of een huurprijsberekening op basis van jaarlijks toenemende annuïteiten in de praktijk toepassing kan vinden hangt vooral af van het vertrouwen, dat de daartoe benodigde herhaalde huurprijsverhogingen bij de — uiteraard onbekende — toekomstige ontwikkeling van bouwkosten, wooneisen en inkomens ook daadwerkelijk zullen kunnen plaatsvinden.

Op het eerste gezicht lijkt het alsóf een conjuncturele recessie roet in het eten zou kunnen werpen. Immers, een teruggang van de bedrijvigheid zal de aanhoudende nominale-inkomensstijging, waar bij deze wijze van huurprijsberekening van wordt uitgegaan, stagneren, evenals wellicht de bouwkostenstijging. Het aanvankelijk aangenomen huurstijgingstempo is dan niet langer haalbaar. Maar in feite hoeft dat dan ook niet. Want een ander kenmerk van een recessie van enige betekenis is daling van de rentevoet door afnemende vraag naar geld. En bij nadere analyse van de betrekking (7) blijkt dat, wanneer men het jaarlijkse huurstijgingspercentage gelijkop met de rentevoet doet stijgen of dalen (het verschil $r-c$ dus constant houdt), de voor het geheel terugwinnen van het geïnvesteerde kapitaal benodigde tijd nauwelijks verandert. De kans dat er door deze oorzaak roet in het eten komt lijkt dus gering. Een andere mogelijkheid van „roet in het eten”: beduidende relatieve daling van de stichtingskosten van woningen, wordt door niemand verwacht.

Mits de te bouwen objecten qua constructie, afwerking en omgeving „toekomstkwaliteit” hebben, lijkt het vertrouwen in de realiseerbaarheid van de benodigde huurprijsverhogingen dus wel gerechtvaardigd.

De eventuele kwade kans kan echter geheel worden geëlimineerd wanneer de overheid kapitaal- en rendementsgaranties verstrekt. Op haar beurt behoeft de overheid

voor het verstrekken van zulke garanties met betrekking tot geschikte woningbouwprojecten niet terug te schrikken omdat de kans dat ze ooit zal moeten bijspringen uiterst gering is. Als we daarbij bedenken dat de thans op grote schaal door de overheid à fonds perdu verstrekte object-subsidies (begroting 1970: alleen voor huurwoningen: f. 280 mln.) dan geheel zouden kunnen vervallen, zonder dat de „betaalbaarheid” van nieuwbouwwoningen daar- onder lijdt, komt het ons voor, dat voor de overheid de keuze tussen de zekerheid van nú betalen en de kans op later bijspringen niet moeilijk kan zijn.

De geschetste wijze van huurprijberekening is voor insti- tutionele beleggers interessant, omdat zij een geschikte grondslag vormt voor het verzekeren van zo goed als waar- devaste of zelfs welvaartsvaste pensioenen, waaraan uit- drukkkelijk behoefte bestaat.

Conclusie

De thans gebruikelijke wijze van berekenen van de bruto huurprijzen van nieuwbouwwoningen is in wezen geba- seerd op de fictie dat de nominale-huurprijzen in de toe- komst niet zullen stijgen, m.a.w. dat de reeds decennia durende daling van de koopkracht van de gulden en stijging van nominale inkomens en kosten met ingang van „morgen” als bij toverslag zullen verdwijnen, maar dat het huidige hoge rentepeil niettemin gehandhaafd zal blijven. Dit uit- gangspunt is onwettelijk en innerlijk strijdig.

Het is realistischer een berekeningswijze toe te passen waarbij a priori reeds wordt uitgegaan van jaarlijks terug- kerende stijging van de huurprijzen, bijv. volgens een meet- kundige reeks. Wanneer daarbij met betrekking tot het geïnvesteerde kapitaal wordt uitgegaan van een rentabili- teit en een terugwinningsperiode overeenkomstig de tra- ditionele berekeningswijze blijkt een aanzienlijke verlaging

van de bruto huurprijzen bij het begin van de exploitatie mogelijk te zijn. Gezien dit uitgangspunt verdient ook een aldus berekende huurprijs de aanduiding „economische huur”.

Om deze berekeningswijze echter algemeen ingang te doen vinden zou de overheid ten behoeve van woningbouw- projecten, welke aan te stellen kwaliteitseisen voldoen („toekomstwaarde”), garanties dienen te verstrekken t.a.v. de rentabiliteit en de terugwinningsperiode van het geïnvesteerde kapitaal.

Bij algemene toepassing van deze berekeningswijze kunnen de volgende positieve waarden effecten worden verwacht:

- aanzienlijk lagere huurprijzen bij het begin van de exploitatie van nieuwbouwwoningen; bij aanneming van een jaarlijkse huurstijging van 6% kan de bruto start- huurprijs ten opzichte van de traditioneel berekende vrijwel worden gehalveerd;
- de rijksbijdragen in de huurprijzen (objectsubsidies) kunnen geheel vervallen zonder dat dit voor de huur- ders, althans gedurende de eerste jaren, tot hogere lasten leidt;
- het bouwen van woningen met toekomstwaarde onder- vindt een krachtige stimulans (mede door het afschaffen van het kwaliteitsvrijdige systeem van bij toenemende stichtingskosten afnemende rijksbijdragen);
- voorkomen wordt dat in de toekomst de oudbouw- huren voor een evenwichtige woningmarkt te laag worden in vergelijking met de nieuwbouwhuren;
- investeren in woningbouw wordt voor institutionele beleggers aantrekkelijker; zij zullen door op deze grond- slag te beleggen zelfs zo goed als welvaartsvaste pen- sioenen kunnen verzekeren.

A. C. de Goederen

Au courant

De vleugels van de argusfazant

De vakantie is bij uitstek geschikt om je met andere zaken bezig te houden dan de actualiteiten van de grote-stads- samenleving: met de natuur bijvoor- beeld. Niet alleen hadden wij onze ten- ten opgeslagen bij een lieflijke bergbeek, maar omdat je je als verdorven cultuur- mens het lezen toch niet geheel kunt ontzeggen had ik mij bovendien voor- zien van een aantal vlot leesbare boek- jes, toevallig alle geschreven door bio- logen. Helemaal toeval was dat niet, want wie geschapen is met de hebbelijk- heid ook in de vakantie nog lectuur tot zich te nemen, geeft zichzelf gemakke- lijk over aan de illusie zijn geest te ont- spannen in een denkwereld waarin hij niet dagelijks verkeert.

Het was een illusie, want de drie bio- logen bleken al even verdorven „mensentuin-bewoners” te zijn als ik- zelf. Zowel Hillenius als Desmond Morris en niet het minst Konrad Lorenz bleken de resultaten van hun onderzoeken in het dierenrijk als om strijd te willen toepassen op de mense- lijke samenleving. Dick Hillenius bij- voorbeeld heeft niet de minste moeite om de gespannen verhouding tussen jeugd en politie in zijn „jachtgebied” Amsterdam te transponeren naar de wereld van vogels en insecten, om daar- uit de les te trekken dat het mimici- mechaniek, dat vogels waarschuwt voor bepaald gekleurde insecten, ook werkzaam is in een samenleving waarin dé neger, dé jood of dé provo een on- redelijke gegeneraliseerde afkeer van andere groepen wekken.

Desmond Morris, auteur van de bestseller *De naakte aap*, gaat nog verder in het trekken van parallellen tussen mensen- en dierenwereld. In zijn boek *De mensentuin* heeft hij de fabel zelfs tot systeem gemaakt. Hij

vergelijkt de verstedelijkte culturen met dierentuinen. Het dier in de dierentuin vertoont alle abnormaliteiten die we zo goed van onze menselijke soortgenoten kennen. De moderne menselijke soort, aldus Morris, zit gevangen in zijn eigen briljante hersenwerk: hij heeft zichzelf opgesloten in een geweldige, rusteloze menagerie waarin hij constant gevaar loopt onder de druk te bezwijken. Dat de zaak toch steeds rollen blijft on- danks de onnatuurlijkheid van het „super-stamverband” in de stedelijke samenlevingen, schrijft Morris toe aan een „innerlijke, biologische eigenschap” van het menselijke dier dat in het op- gaan in de chaos van een super-stam intense voldoening vindt. De steden noemt hij broedkoloniën van mense- lijke ideeën. Dit is de creditzijde van de vele nadelen — luchtverontreiniging, te weinig leefruimte, te veel lawaai, ver- eenzaming en verveling — die aan de debetzijde staan. Naar de mening van Morris is de menselijke soort biologisch niet rijp voor een stedelijke samen- leving. De agressie, de dominantie-

strijd, de status-strijd, die zoveel van het menselijke gedrag verklaren, zouden aan de onpersoonlijke verhoudingen in de volgepropte super-stamsamenlevingen moeten worden toegeschreven. Van nature is de mens ingesteld op samenwerking en altruïsme. Toen het persoonlijke stampatroom verloren ging begon de competitie-coöperatiebalans gevaarlijk te schommelen. Doordat de ondergeschikte leden van de super-stammen een onpersoonlijke menigte gingen vormen is de balans meestal naar de dominerende, concurrerende kant doorgeslagen.

De „super-stamfabel” van Morris brengt mij op de agressie-theorieën van Prof. Dr. K. Lorenz, die zijn ontdekkingen in de wereld van de koraalvissen met even veel gemak doortrekt naar de mensenwereld als Desmond Morris. Agressie, zo heeft hij proefondervindelijk vastgesteld, komt alleen voor tussen leden van dezelfde soort. Ze is van belang voor het behoud van de soort. Het gevaar dat in een gedeelte van de beschikbare levensruimte een diersoort alle voedselbronnen uitput en honger lijdt, omdat zij te dicht op elkaar leven, wordt het gemakkelijkst bezworen, doordat dieren van dezelfde soort elkaar afstoten. Dat is de belangrijkste functie van de onderlinge agressie voor het behoud van de soort. Een ander resultaat van de onderlinge agressie is dat de geslachtelijke teeltkeus, de selectie van de beste en sterkste dieren voor de voortplanting, sterk bevordert doordat de rivaliserende dieren met elkaar vechten.

Selectie binnen de soort kan echter ook vormen en gedragswijzen aankweken, die niet alleen in geen enkel opzicht van belang zijn voor de aanpassing, maar die het behoud van de soort ook direct kunnen schaden. Deze gedachte zet Lorenz op het spoor van de menselijke rivaliteit. Hij citeert zijn leermeester Oskar Heinroth die gekscherend placht op te merken: „Behalve de vleugels van de argusfazant is het werktempo in de westerse beschaving het domste produkt van selectie binnen een soort”. Lorenz echter bedoelt het dood-serieus als hij daarop laat volgen dat „de gehaastheid waarin de mens zich in deze tijd van industrie en commercie gestort heeft, inderdaad een goed voorbeeld is van een ondoelmatige evolutie, die uitsluitend door de concurrentie tussen leden van dezelfde soort wordt veroorzaakt”.

Lorenz is van mening dat het „meer dan waarschijnlijk is dat de overmaat aan agressie, die ons mensen tot de dag van vandaag als een kwade erfenis in

de botten zit, door een proces van onderlinge selectie werd veroorzaakt”. Toen de mensen eenmaal zo ver waren dat zij de dreigende gevaren van verhongeren, doodvriezen en door de grote roofdieren verslonden te worden, enigszins hadden bezworen, dat deze niet meer de doorslaggevende factoren bij de selectie waren, moet zich een catastrofale onderlinge selectie hebben ingezet. Ook Lorenz stelt vast dat door het abstracte denken zulke snelle en radicale veranderingen in de levensomstandigheden van de mens zijn opgetreden, dat het aanpassingsvermogen van de instincten tekort schoot.

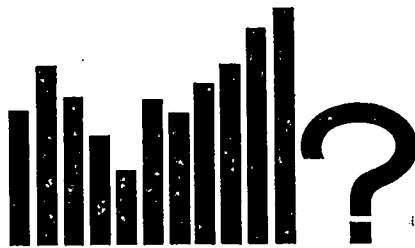
Economen zijn super-gespecialiseerde menselijke wezens, die de concurrentie verheven hebben tot een mechanisme dat automatisch tot evenwicht voert en — toen die theorie niet bleek op te gaan — dominantie-theorieën op hun terrein hebben ontwikkeld om de mono-

polistische en oligopolistische stamoorlogen te verklaren die evenmin tot wederkerige vernietiging leidden, maar in feite voorwaarden scheppen voor een betere selectie en vooruitgang.

Hebben economen geen instinct voor de gevaren van overmatige agressie, die zich ontaardt in een dodelijke werkdrijf waaraan de wereld ten onder dreigt te gaan? Met andere woorden, zijn economen en meer in het bijzonder ondernemers een soort argusfazanten die zulke grote vleugels ontwikkeld hebben dat zij er niet meer mee kunnen vliegen?

Het transponeren van het biologisch denken op de menselijke samenleving is een aardige bezigheid, vooral vermakelijk in vakantietijd, maar je moet wel oppassen voor te veel voor de hand liggende parallellen.

A. F. van Zweeden

Prognotities

Van de wieg tot het graf

Van 7 t/m 10 juni jl. hield de OESO een conferentie in Kopenhagen over „Permanente educatie tijdens het beroepsleven”¹. Aan de conferentie werd deelgenomen door werknemers-, werkgevers- en overheidsvertegenwoordigers uit de 22 lid-staten van de OESO, die, ongetwijfeld in verband met het gunstig gekozen tijdstip en de plaats van samenkomst, in groten getale waren opgekomen. Het thema van de conferentie was actueel, hoewel niet nieuw. Bijna twee eeuwen geleden werd in de Franse raadgevende vergadering reeds een lans gebroken voor deze zaak en ongetwijfeld is er wel een Rus of Chinees die er nog eerder aan gedacht heeft.

Het onderwerp bleek duidelijk op de

toekomst gericht te zijn. In geen enkel land bestaat een volledig ontwikkeld beleid op dit gebied en tijdens de conferentie werd evenmin een afgeronde visie over dit onderwerp naar voren gebracht. Wél was iedereen ervan overtuigd, dat in de toekomst de schoolbanken niet alleen meer door jeugdigen zullen worden gevuld. De argumenten vóór permanente educatie kwamen het beste uit de verf in de bijdrage van Sven Moberg, de huidige Zweedse minister van onderwijs. Moberg, en hij was niet de enige, schetste een karakteristiek van het huidige onderwijs die niet erg rooskleurig was. Hij constateerde dat het onderwijs momenteel sterk expandeert in een richting waar geen maatschappelijke behoefte aan bestaat, dat de voorbereiding en aansluiting op het beroepsleven dus steeds slechter worden en dat de bijgebrachte kennis snel veroudert. Hij achtte de huidige langdurige opleidingen voor de jeugd uit den boze en was van mening dat meer spreiding van het onderwijs in de tijd efficiënter en bevredigender voor de leerling zou zijn. Men gaat in Zweden zelfs zover, dat er over gedacht wordt de jeugd niet meer (maar ook niet minder) dan

¹ *OECD International conference on continuing training and education during working life, Kopenhagen, Juli 1970.*

middelbaar onderwijs te geven en hoger onderwijs dan te beschouwen als een specialisatie, die pas na enige jaren ervaring aan de beurt zou komen. Het onderwijs voor de jeugd zou dan de mogelijkheid moeten bieden om later verder te studeren en voldoende elementen moeten bevatten om de eerste baan te kunnen uitoefenen. Het zou dan relatief breed van opzet kunnen zijn.

Behalve het op zichzelf aanvaardbare argument, dat de aansluiting tussen onderwijs en maatschappelijke behoeften beter kan worden gerealiseerd door het onderwijs over het gehele beroepsleven uit te smeren, betoogde Moberg eveneens dat volwassenen een bepaald studieprogramma veel vlugger onder de knie kunnen krijgen dan jeugdigen, omdat ze sterker gemotiveerd zijn en meer praktisch inzicht hebben. Voorts was hij van mening, dat er geen enkel fysiek of psychisch verschil bestaat tussen jeugdigen en ouderen met betrekking tot het vermogen om leerstof in zich op te nemen. Met deze mening was een groot deel van de aanwezigen het terecht niet eens, omdat die verschillen al herhaaldelijk zijn aangetoond². Wel worden ze vaak overschat. Moberg wuifde de bezwaren echter weg met de opmerking dat de geconstateerde verschillen veroorzaakt worden door de opzet van het huidige onderwijssysteem, waarin niet van meet af aan wordt duidelijk gemaakt dat leren een permanent proces is. Een gratuite bewering, naar mijn mening, die wel met veel aplomb werd gebracht, maar niet met feiten gestaafd.

Overigens, ook het eerder genoemde argument gaat mijns inziens mank. Het is waarschijnlijk juist dat volwassenen met enige praktijkervaring vlugger de theorie zullen begrijpen dan kinderen, die die ervaring missen, zeker als de eersten ook nog gemotiveerd zijn. Daar staat echter tegenover dat de praktijkmensen enkele jaren lang gebeurtenissen hebben meegemaakt die ze niet konden begrijpen zonder theoretische ondergrond. De geringe tijdswinst bij de studieduur wordt meer dan ongedaan gemaakt door het tijdverlies van de moeizaam verkregen praktijkervaring. Voor het individu betekent dit dus een tijdverspilling en voor de maatschappij waarschijnlijk produktieverlies. Een dergelijk systeem zou neerkomen op een gemiddeld lager onderwijsniveau van de beroepsbevolking, omdat men er langer over zou doen om op een bepaald niveau te komen. De betekenis voor het evenwicht op de arbeidsmarkt

hangt af van de situatie. Als er een overschot aan academici is, wordt de situatie beter, in het tegenovergestelde geval wordt de situatie slechter. Bovendien zou het gesuggereerde systeem de leeftijdsverschillen in de hiërarchische verhoudingen versterken. Jongeren zouden door hun kortere en onvolledige scholing niet in staat zijn leidende functies te bezetten. Al met al een onwaarschijnlijke toekomstvisie.

Moberg benaderde de behoefte aan permanente educatie en scholing ook vanuit een andere gezichtshoek. Terecht stelt hij, dat onderwijs aan volwassenen de kloof vermindert die tussen het onderwijsniveau van de jongere en dat van de oudere generatie bestaat. Voorts zal het de beroeps-mobiliteit zeker ten goede komen. Een ander argument dat herhaaldelijk naar voren kwam, is dat door het ontbreken van voldoende inzicht in de toekomstige ontwikkeling een deel van de onzekerheid kan worden opgevangen door her- en omscholing. Zelfs dan is er echter nog behoefte aan goede prognoses, was men algemeen van mening, omdat ook het herscholingsprogramma voor een aantal jaren moet voldoen en omdat wijzigingen in het onderwijsprogramma zich altijd met vertragingen zullen voltrekken, welk systeem men ook heeft. Men zou ook kunnen stellen dat de mogelijkheden van her- en bijscholing de foutenmarges aangeven welke men zich in de lange-termijnprognoses betreffende de vraag naar onderwijs kan veroorloven.

Gustave Dermine stelde in zijn rapport, dat men volwassenen alleen zou kunnen interesseren in her- of bijscholing, als men een aantal psychologische en financiële bezwaren weet op te vangen. Bovendien is het noodzakelijk om informatie te verschaffen over de toekomstmogelijkheden van diverse opleidingen, als men de belangstelling hiervoor wil stimuleren. Bertrand Schwartz voegde hier nog aan toe, dat men eerst de werknemer weer enig vertrouwen moet geven in de waarde van het onderwijs, want anders begint hij er niet aan om opnieuw in de schoolbanken te gaan zitten. De ervaringen betreffende de waarde van het onderwijs voor de beroepsuitoefening zijn vaak niet best; de aansluiting tussen functie en opleiding laat immers vaak te wensen over. Bovendien herinnert de volwassene van nu zich maar al te goed het minder prettige onderwijs-systeem, waar hij onder een zekere dwang doorgeperst is. Herhaaldelijk werd dan ook geconstateerd tijdens deze conferentie, dat voor velen het

volgen van onderwijs slechts een status-behoefte is, m.a.w. dat het slechts gaat om het behalen van een diploma dat een plaats op de maatschappelijke ladder garandeert.

Het onderwijs kwam er in deze conferentie dus niet best af. Men kon zich niet aan de indruk onttrekken dat de belangstelling voor permanente educatie deels voortspoot uit een onbehagen over het bestaande onderwijs-systeem voor de jeugd. Her- en bijscholing zouden dan de fouten kunnen corrigeren. Met name in het Italiaanse landenrapport werd onverbloemd te kennen gegeven dat het onderwijs voor volwassenen het middel zou zijn om het tekort schietende onderwijssysteem te corrigeren. Deze opvatting lijkt mij echter niet juist. Her- of bijscholing, c.q. permanente scholing kan nimmer een substituut vormen voor onderwijs in de jeugdijaren. Wel is het een waardevolle aanvulling hierop. Het heeft de voornaamste betekenis voor het beroepsleven. Aangezien de tijd, die men op latere leeftijd aan her- en bijscholingscursussen kan besteden beperkt is, kan men niet verwachten, dat men er de maatschappelijke verhoudingen drastisch mee kan beïnvloeden, zoals in het Italiaanse rapport werd verondersteld.

Uit de benadering van het onderwijs mag men wel de conclusie trekken, dat de betekenis van het onderwijs als een *dynamische* factor in de maatschappij duidelijk gaat doorbreken. Het tijdperk van het encyclopedische onderwijs is ten einde. Ook tot het onderwijs begint nu het besef door te dringen dat alles beweegt, dat bestaande waarden en kennis verouderen. Dit heeft uiteraard belangrijke consequenties voor de onderwijsmethoden en programma's, waar een „appetite for change” moet worden ingebouwd.

Wil men een enorm generatieconflict voorkomen, dan zal het onderwijs voor volwassenen niet lang meer op zich moeten laten wachten. Te veel jongeren constateren dat hun ouders het niet allemaal meer kunnen bijbenen. Te veel jongere werknemers constateren ook met wrevel, dat hun chefs stil zijn blijven staan in hun ontwikkeling. Dit houdt vaak in dat de verworven kennis niet kan worden toegepast, wat als een maatschappelijk

² Benjamin S. Bloom: „Stability and change in human characteristics”, New York 1964.

verlies kan worden beschouwd. Jonge academici in staforganen constateren dat ze hun wetenschap nauwelijks kunnen gebruiken. De hieruit voortkomende conflicten leiden tot frustraties aan beide zijden. Voor een meer evenwichtige ontwikkeling van de maatschappij is de permanente educatie zonder meer een noodzaak. Dit zal echter geen vermindering in het onderwijsbudget teweegbrengen. Integendeel, de lasten zullen stijgen. Het is niet te verwachten dat de Zweedse suggestie om compensatie te vinden in een drastische verkorting van de studietijd, succes zal hebben. Dit gaat veel te ver.

Hoogstens zal de studieduur op de universiteit wat worden ingekort, als Prof. Posthumus zijn zin krijgt. Het is overigens goed om zich te realiseren dat het hier niet alleen gaat om de toevoeging van een nieuwe loot aan het bestaande onderwijssysteem. Het systeem moet er drastisch voor op de helling. Hoewel er in verschillende landen al stappen in de goede richting zijn gezet, zal het nog wel vrij lang duren voordat dergelijke vergaande wijzigingen zijn gerealiseerd.

Dr. P. Ressenaar

Technologie

Financiering van research en ontwikkeling door de overheid in de landen van de EEG

Het Centraal Bureau voor de Statistiek is thans bezig met de enquête over het jaar 1969 voor een nieuwe publikatie over de research en ontwikkeling in Nederland. De eerste resultaten zullen midden 1971 gepubliceerd worden.

Ook op EEG-niveau is men bezig met een studie, uitgevoerd op verzoek van de werkgroep (Aigrain) „Beleid inzake het wetenschappelijk en technisch onderzoek”, welke tot doel heeft de research- en ontwikkelingsprogramma's van de lid-staten der Gemeenschap met elkaar te vergelijken. Tevens zal aandacht geschonken worden aan de fondsen die op de respectievelijke overheidsbegrotingen uitgetrokken zijn voor de financiering van research en ontwikkeling (r. en o.). Verwacht mag worden dat deze studie een belangrijk hulpmiddel zal zijn voor het op elkaar afstemmen van het in de landen der Gemeenschap op overheidsniveau gevoerde r. en o.-beleid. De definitieve resultaten van genoemde studie kunnen aan het eind van dit jaar tegemoet gezien worden.

Een belangrijke bron van informatie over het „reilen en zeilen” van de Gemeenschap is het ieder jaar verschijnende *Algemeen Verslag over de werkzaamheden van de Gemeenschappen*. Zo ook voor de research en ontwikkeling. Bezien we bijv. de laatste twee *Verslagen*¹ dan resulteert de navolgende cijferopstelling over de overheidsuitgaven voor r. en o. in de landen van de Gemeenschap (zie tabel 1).

Uit tabel 1 blijkt o.a. dat in 1969 de totale overheidsuitgaven voor r. en o. in de landen van de Gemeenschap ongeveer 4,2 mrd. rekeneenheden bedroeg, d.w.z. ongeveer 1% van het bruto nationaal produkt (BNP) van de Gemeenschap. Voor wat betreft de onderverdeling per land neemt Frankrijk bijna de helft voor zijn rekening, terwijl zijn aandeel in het BNP van de Gemeenschap slechts eenderde bedraagt. Italië daarentegen vertegenwoordigt nog geen 8% van de totale r. en o.-uitgaven, terwijl het BNP ongeveer 20% van dat van de Gemeenschap uitmaakt. Wanneer men uitsluitend kijkt naar de uitgaven die bestemd zijn voor de civiele sector, verminderen deze opvallende verschillen enigszins. Met name in Frankrijk is het gedeelte van de r. en o.-uitgaven bestemd voor civiele doeleinden betrekkelijk gering in verhouding tot de andere EEG-landen (zo is 30% bestemd voor defensie tegen bijv. 5% in Nederland; zie eveneens tabel 3).

Wanneer daarentegen gekeken wordt naar de totale uitgaven voor r. en o. dan blijkt dat Nederland in 1967, gemeten aan het BNP, een gedeelte tweede

plaats inneemt samen met West-Duitsland.

In het *Derde Algemeen Verslag*² wordt gesuggereerd dat de afgelopen jaren min of meer gezien moeten worden als overgangsjaren. Gewezen wordt op de mogelijkheid van een gedeeltelijke heroriëntatie van het r. en o.-beleid in de lid-staten. Bijna alle EEG-landen zouden ernaar gestreefd hebben om nieuwe uitgangspunten voor hun beleid te formuleren aan de hand van een duidelijke opzet en onderlinge vergelijking van „de mogelijke en wenselijke doelstellingen” van het r. en o.-beleid. De rapporten die in 1969 gepubliceerd zijn door het Franse Conseil National de la politique scientifique, het Westduitse Bundesministerium für wissenschaftliche Forschung, en in 1968 het in Nederland door de Raad van Advies voor het wetenschapsbeleid uitgebrachte *Interimadvies inzake de overheidsuitgaven voor onderzoek en ontwikkelingswerk tot en met 1971*³ kunnen beschouwd worden als een indicatie voor een nieuwe ontwikkeling. Soortgelijke plannen bestaan ook in België en Italië.

Geconstateerd kan worden blijkens tabel 1 dat gedurende de periode 1967-1969 de stijgingspercentages in de verschillende landen zeer dicht bij elkaar lagen (tussen de 8,0 en 9,5%). Nederland vormt hierop een uitzondering met een bijna twee keer zo hoog percentage, nl. 15,3. Een verklarende factor voor deze verschillen dient gezocht te worden bij het nationale r. en o.-overheidsbeleid. In het *Derde Algemeen Verslag*⁴ staat — overigens passend in een andere context — hierover een aantal behartigenswaardige opmerkingen:

„Uit deze gegevens mag evenwel niet worden afgeleid dat de lid-staten kennelijk

¹ „*Tweede Algemeen Verslag over de werkzaamheden van de Gemeenschappen 1968*”, Commissie der Europese Gemeenschappen, Brussel-Luxemburg, 11 februari 1969; en „*Derde Algemeen Verslag over de werkzaamheden van de Gemeenschappen 1969*”, Commissie der Europese Gemeenschappen, Brussel-Luxemburg, 10 februari 1970. In het bijzonder zij verwezen naar de paragraaf: *Het beleid op het gebied van wetenschappelijk, technisch en nucleair onderzoek*.

² „*Derde Algemeen Verslag over de werkzaamheden van de Gemeenschappen 1968*”, blz. 233.

³ „*Wetenschapsbudget*”, Kamerstukken. 9800, Zitting 1968-1969, Hoofdstuk VIII, brief nr. 34, blz. 39-51.

⁴ *Op. cit.* blz. 231.

prioriteit verlenen aan onderzoek en ontwikkeling boven bepaalde andere politieke doelstellingen zoals het belang hiervan als een factor van de economische groei zou kunnen doen veronderstellen. Het stijgingspercentage van de overheidsuitgaven voor onderzoek en ontwikkeling, dat in de afgelopen jaren gemiddeld 8 à 9% bedroeg, heeft in de meeste landen het stijgingspercentage van alle uitgaven van de over-

heidsdiensten namelijk niet overschreden. Dank zij de vergelijkende studies die de werkgroep „beleid op het gebied van het wetenschappelijk en technisch onderzoek” heeft ondernomen betreffende de nationale programma's en begrotingen, zijn thans voor de eerste maal onderling vergelijkbare gegevens beschikbaar over de structuur en bestemming van de nationale uitgaven in de onderzoeksector. Uit deze gegevens

blijkt dat ten aanzien van de structuur en de oriëntering van het wetenschappelijk beleid aanzienlijke verschillen van land tot land bestaan”.

Een nog weer ander beeld ontstaat, wanneer wij kijken naar bijv. de bestemming van de r. en o.-uitgaven (zie tabel 2). Vergelijken we in dezelfde tabel de vierde en vijfde kolom dan zien we, in grote lijnen, de bestemming van de r. en o.-uitgaven, die besteed worden door de overheid. Deze gegevens zijn in tabel 3 nog verder verijnd. Dan blijkt dat West-Duitsland en Frankrijk relatief gezien meer uitgaven bestemmen voor defensiedoel-einden dan de andere lid-staten; voor Nederland zou dit slechts 5% blijken te zijn. De uitgaven voor geavanceerde technologie blijken in Nederland eveneens „stiefmoederlijk” te worden be-deeld, hetgeen klaarblijkelijk weer goed-gemaakt wordt door een hoog percen-tage voor „algemene bevordering van kennis”, wat eveneens de universiteiten en hogescholen omvat. Overigens, en hierop vormt Nederland weer een goede uitzondering, vormt de research voor sociale doeleinden een nagenoeg „on-ontgonnen” terrein.

Wanneer het rapport van de werk-groep-Aigrain eenmaal voor publikatie is vrijgegeven, stellen wij ons voor om uitgebreid terug te komen op deze materie.

J. van der Burg

Tabel 1.
Overheidsuitgaven voor research en ontwikkeling in de landen van de Gemeenschap, gedurende de jaren 1967, 1968 en 1969 in mln. rekeneenheden (1 r.e. = f. 3,62).

	West-Duitsland a)	België	Frankrijk b)	Italië	Nederland	EEG
Uitgaven 1967, in mln. r.e.	850	189	1.783	291	221	3.334
Uitgaven 1968, in mln. r.e.	925	204		322	256	
Uitgaven 1969, in mln. r.e.						
— totaal	1.439	106	2.008	334	271	4.158
— civiele sector	1.166	104	1.391	320	256	3.236
— internationale bijdragen	143	15	247	50	17	473
Gemiddeld jaarlijks stijgingsper-centage van de uitgaven (in %)						
1967-1969	8,5	9,5	8,5	8,0	15,3	8,7
1969-1970 b)	13,0	16,8	5,8	37,2	13,7	6,0
Uitgaven r. en o. (1969) per inwoner in rekeneenheden						
— totaal	24	11	40	6	21	22
— civiele sector	19	11	28	6	20	17
Uitgaven r. en o. (1967) in % van het bruto nationaal produkt						
— totaal	1,0	0,5	1,4	0,4	1,0	1,0
— civiele sector	0,8	0,5	1,0	0,4	0,9	0,8
Overheidsuitgaven r. en o. (1967) in % van de totale uitgaven (1969)	3,8	1,7	6,9	1,9	3,7	4,3

a) Hierbij is rekening gehouden met de gemiddelde wisselkoers in 1969.

b) Op basis van de momenteel beschikbare budgettaire ramingen.

N.B.: In verband met de verbeterde enquëtemethodes waarvan de groep „statistiek” gebruik heeft gemaakt, is het zonder meer onmogelijk vergelijkingen te trekken met de gegevens die in de vorige algemene verslagen zijn opgenomen.

Bron: „Tweede Algemeen Verslag”, blz. 208; en „Derde Algemeen Verslag”, blz. 232.

Tabel 2.
Verdeling van de r. en o.-uitgaven per land, per hoofd van de bevolking, naar rato van het bruto binnenlands produkt; de overheidsuitgaven voor r. en o., en de totale uitgaven voor r. en o., in % van het EEG-totaal.

Land	Bevolking (1969)	BBP (1969)	Overheidsuitgaven r. en o. (1969)		Totale uitgaven r. en o. (particuliere en overheidssector) (1967)
			Totaal	Civiele sector	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
West-Duitsland	32	36	35	36	38
België	5	5	3	3	3
Frankrijk	27	22	48	43	42
Italië	29	19	8	10	8
Nederland	7	7	6	8	9
Gemeenschap	100	100	100	100	100

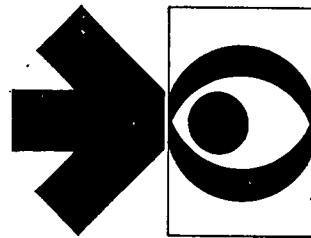
Bron: Europese Gemeenschappen.

Tabel 3.
Overheidsuitgaven voor research en ontwikkeling in de landen van de Gemeenschap in het jaar 1969, onderverdeeld naar categorieën van doelstellingen, in % van het totaal per land.

Categorieën van doelstellingen	West-Duitsland	België	Frankrijk	Italië	Nederland	EEG
Defensie	19	3	30	4	5	22
Geavanceerde technologie (kernener-gie, ruimte, informatieverwerking) ..	25	30	25	36	14	25
Kredieten voor sociale doeleinden ..	6	8	7	8	13	7
Kredieten voor agrarische en indus-triële doeleinden	7	16	15	8	16	12
Algemene bevordering van kennis	43	43	23	44	52	34
Totaal	100	100	100	100	100	100

Bron: Europese Gemeenschappen.

Magazien

Engeland en de EEG

De onderhandelingen over de toetre-ding van Engeland, Ierland, Noor-wegen en Denemarken tot de EEG zijn begonnen. Een lange weg zal moeten worden afgelegd alvorens de Gemeen-schap zal zijn uitgebreid van „de Zes” tot „de Tien”. De belangrijkste proble-men die daarvoor moeten worden opge-

lost, zijn: de landbouwpolitiek, de overgangperiode, de andere EFTA-landen, de Commonwealth, institutionele problemen, de politieke eenheid, de economische en monetaire unie.

Wie zich snel wil oriënteren inzake deze sleutelvraagstukken, adviseren wij kennis te nemen van het artikel van Reginald Dale in *Europese Gemeenschap* van juli/augustus 1970. Over de landbouw, die als verreweg het voornaamste knelpunt wordt gezien, valt daarin o.a. het volgende te lezen. Er bestaat een fundamenteel verschil tussen het Britse landbouwsysteem en dat van de Zes. Het doel van de EEG-landbouwpolitiek is, de leden van de Gemeenschap aan te moedigen elkaars landbouwprodukten af te nemen (dit beperkt de invoer uit derde landen) en de landbouwers in de Gemeenschap bepaalde minimum prijzen voor hun produkten te garanderen.

Op alle in de Gemeenschap geïmporteerde landbouwprodukten wordt een heffing toegepast, waardoor hun prijs even hoog wordt als — zo niet hoger dan — de hoge interne prijzen van de Gemeenschap. De opbrengst van deze heffingen wordt gestort in het Gemeenschappelijke Landbouwfonds, dat wordt gebruikt om de interne prijzen op twee manieren te steunen: het fonds vergoedt de interventie-aankopen van de regeringen op de voedselmarkt, die nodig zijn om te waarborgen dat de boeren de minimum garantiëprijs ontvangen, en het fonds betaalt restituties om het mogelijk te maken de dure produkten uit de Gemeenschap goedkoper op de wereldmarkt te verkopen.

Het Britse stelsel is in feite het tegendeel van het hierboven geschetste. De Britse boeren moeten concurreren met laaggeprijsde, vrij ingevoerde landbouwprodukten. Daartegenover ontvangen zij overheidssubsidies, de „deficiency payments”, om hun een bepaald inkomen te garanderen. Worden de boeren in de EEG dus door de verbruikers gesubsidieerd, in Engeland doen dat de belastingbetalers. Volgens Dale wordt het Britse systeem uit sociaal oogpunt vaak als eerlijker beschouwd, maar de Gemeenschap, zo wordt daartegen steeds aangevoerd, kan zich een dergelijke politiek niet veroorloven. Het aantal landbouwers in de Gemeenschap is verhoudingsgewijs namelijk zoveel groter dan in Engeland dat de kosten van de „deficiency payments” niet zouden zijn op te brengen.

In december 1969 zijn de Zes overeengekomen dat van 1978 af de finan-

ciering van de gemeenschappelijke landbouwpolitiek geheel automatisch zal worden. De lid-staten zullen dan al hun ontvangsten uit heffingen, plus al hun douanerechten op industriële produkten, aan de Gemeenschap ten goede moeten doen komen. Hiervan zal dan meer dan 95% worden aangewend voor de financiering van het landbouwbeleid. Maar dit zal — zo vervolgt Dale — nog niet genoeg zijn om de te voorziene uitgaven te dekken die de landbouwpolitiek van de EEG met zich brengt. Het tekort zal dan door de regeringen worden aangevuld door een klein deel af te staan van hun ontvangsten uit de BTW, die van 1975 af op uniforme wijze in de Gemeenschap zal worden geheven.

Dale wijst erop dat dit systeem een zware belasting betekent voor de grote voedselimporteurs, zoals Italië en Duitsland (die veel hogere heffingen toepassen dan de uitvoerende landen zoals Frankrijk) en dat Engeland, als het de EEG-landbouwpolitiek zou overnemen, zich wel eens gedwongen zou kunnen zien aan het gemeenschappelijke fonds een som bij te dragen die de helft van de gemeenschapsbegroting van de tien landen zou uitmaken. Volgens het in februari van dit jaar gepubliceerde Britse witboek zou aan het eind van de jaren zeventig de Engelse bijdrage op deze basis een „theoretisch maximum” van ongeveer f. 5,8 mrd. kunnen bedragen. Als grootste voedselimporteur van de wereld zou Engeland daarvan vrijwel niets terugkrijgen, hetgeen een zeer zware belasting van de Britse betalingsbalans zou betekenen.

Daar Engeland een dergelijke last niet zal kunnen opbrengen, is al voorgesteld — door Jean Rey — een soort „plafond” vast te stellen voor de Britse betalingen. De moeilijkheid is, zegt Dale, dat de Zes niet van plan zijn hun landbouwpolitiek te veranderen en dat Frankrijk erop zal aandringen dat Engeland vroeg of laat het in december 1969 uitgewerkte systeem aanvaardt. Van hun kant zullen de Britten op „fair terms” aandringen.

Het gehele probleem is nauw verbonden met de duur van de overgangperiode die aan Engeland zal worden toegestaan. Bij een „bijzonder lange” overgangperiode zou Engeland volgens Dale, althans theoretisch, meer bereid zijn aan het einde hiervan het automatisch financieringsstelsel te aanvaarden. Indien de overgangperiode „erg kort” zou zijn, zouden de Britten voor hun bijdragen een soort „plafond” eisen, zoals Rey suggereerde.

Juist de vraag of zo'n „plafond” al dan niet zal worden toegestaan, en, zo ja, hoe dit zou moeten worden berekend, zal waarschijnlijk — zo verwacht Dale — de hardste noot zijn die bij de onderhandelingen moet worden gekraakt. Hieraan voegt hij toe, dat, als de Zes staan op een korte overgangperiode voor de landbouw zonder „plafond” aan het eind ervan, de Britten wel eens tot de slotsom zouden kunnen komen dat de kosten van de toetreding onbetaalbaar zijn en dat zij van toetreding moeten afzien. Maar als men de Britten toestaat een maximum grens aan hun bijdrage te stellen, dan wordt daarmee getornd aan de fundamentele principes van de landbouwpolitiek, zoals de Zes die in december 1969 opnieuw hebben bevestigd. En — aldus Dale — de Fransen hebben gezegd dat daar geen sprake van kan zijn.

Inmiddels zijn de eerste echte onderhandelingen tussen de EEG en het Verenigd Koninkrijk over de uitbreiding van de Gemeenschappen in Brussel gestart. Op het moment van schrijven van deze „Magazien” — donderdag 23 juli — vernemen wij uit de kranten van gisteren dat deze start bijzonder stroef is verlopen. Het grootste knelpunt was het landbouwvraagstuk. De Britten kregen te horen dat het EEG-landbouwbeleid tijdens de onderhandelingen niet ter discussie kon worden gesteld. Het voorstel van de Britse onderhandelaar Anthony Barber tot instelling van werkgroepen, die de gevolgen van het landbouwbeleid voor een EEG van tien landen zouden moeten nagaan, werd verworpen. De bevindingen van deze groepen mochten eens aanleiding geven tot de slotsom dat het Europese landbouwstelsel nodig op de helling moet! Met name Minister Schumann drong erop aan dat de Britten de voor Frankrijk zo aantrekkelijke landbouwregels zouden aanvaarden.

Engeland heeft nu te kennen gegeven dat het akkoord gaat met het principe van het huidige gemeenschappelijke landbouwbeleid, maar dat het nog een aantal problemen ziet die zouden moeten worden opgelost. Deze liggen o.a. in de sectoren zuivelprodukten, varkensvlees, eieren en suiker. De achterdocht van de Fransen zal dus nog geenszins verdwenen zijn. Al met al een start van het overleg die niet verbaast na kennisneming van de door Dale verschaft achtergrondinformatie.

d.W.

Boeken nieuws

Dr. L. A. Ankum: Prijsinflatie, kostprijsberekening en winstbepaling. H. E. Stenfert Kroese, Leiden 1969, 303 blz., f. 32.

Deze studie is de handelsuitgave van het proefschrift waarop Dr. Ankum in 1969 aan de Universiteit van Amsterdam promoveerde. De probleemstelling, zoals deze in de titel reeds tot uitdrukking komt, wordt nog nader verduidelijkt door de ondertitel „Een analyse van hun onderlinge beïnvloeding”. De aan de orde komende samenhang is tweeledig. Enerzijds gaat van kostprijsberekening en winstbepaling op basis van bepaalde waarderinggrondslagen invloed uit op de prijsinflatie. Anderzijds worden door de prijsinflatie de bij kostprijsberekening en winstbepaling gehanteerde waarderinggrondslagen beïnvloed. De analyse van deze samenhang voert de auteur uit tegen de achtergrond van een door hem in de eerste twee hoofdstukken opgenomen macro-economische beschouwing over de oorzaken van prijsinflatie. Daarna wordt allereerst aandacht geschonken aan de factoren die de mate van prijsinflatie bepalen. Daarbij is een micro-economische (prijs theoretische) benadering gevolgd om na te gaan hoe in afzonderlijke bedrijfshuishoudingen de verkoopprijs beïnvloed wordt door kostenstijgingen welke aan inflatoire oorzaken zijn toe te schrijven.

Vooreerst wordt daarbij het meer specifieke bedrijfseconomische gezichtspunt van de gevolgde waarderinggrondslagen buiten beschouwing gelaten. De omvang van de kostenstijging en de snelheid waarmee deze tot uiting komt, zal echter door deze waarderinggrondslagen wel degelijk beïnvloed worden. Waar bovendien de waarderinggrondslagen behalve het producentengedrag m.b.t. de prijsvorming ook — via de winstberekening — het producentengedrag m.b.t. winstuitkering en financiering beïnvloeden, was er voor de auteur in het kader van zijn probleemstelling alle aanleiding aan deze grondslagen uitvoerig aandacht te schenken. Zo worden dan ook achtereenvolgens de kostenrekening en winstbepaling op basis van de theorie van de uitgaaf-

prijs en op substantialistische basis aan de orde gesteld. Waarbij met substantialisme wordt bedoeld op elk stelsel waarbij de uitgaafprijs wordt losgelaten en wordt gestreefd naar instandhouding van een op enigerlei wijze bepaald goederenkwantum (blz. 159).

Met betrekking tot de winstbepaling is het vooral interessant kennis te nemen van de overwegingen die Ankum ertoe leiden om uit de verschillende mogelijke wijzen van winstbepaling een keuze te doen. Om bij voorbaat aan te geven hoe deze keuze uitvalt het volgende citaat: „... welk stelsel van winstbepaling het meest doelmatig is voor de beoordeling van de vraag of de in bovenstaande zin geconcretiseerde continuïteitsdoelstelling is verwezenlijkt. Het komt ons voor dat de meest duidelijke informatie ten deze wordt verschaft door winstbepaling op basis van de theorie der vervangingswaarde” (blz. 205).

Ankum onderscheidt bij de verschillende bij hem aan de orde komende winstbepalingsstelsels de eraan ten grondslag liggende instandhoudingspostulaten. Ervan uitgaande dat winstbepaling verbonden dient te zijn met de door het bedrijf gekozen doelstellingen en dient ter beoordeling van de realisatie daarvan, wordt door hem gesteld dat uit de doeleinden steeds het instandhoudingspostulaat voortvloeit. Hoewel dus niet aan een bepaald postulaat a priori de voorkeur wordt gegeven, komt de auteur toch bij de theorie van de vervangingswaarde uit. Deze keuze berust op zijn opvatting, dat het mogelijk is een algemeen nagestreefde (minimum) doelstelling, nl. continuïteitshandhaving, te formuleren, waaruit dan vervolgens het instandhoudingspostulaat en het winstbepalingsstelsel worden afgeleid.

De concretisering van de continuïteitshandhaving houdt bij Ankum in feite een keuze van het instandhoudingspostulaat in. Hij stelt namelijk dat de continuïteitshandhaving van het bedrijf ten minste de instandhouding van het kapitaal in de bestaande om-

vang, zo nodig in een gewijzigde samenstelling, vereist. Van deze specifieke inhoud van de continuïteitsdoelstelling wordt de algemene geldigheid o.i. door de auteur niet voldoende duidelijk gemaakt. Evenmin is zijn voorkeur voor de vervangingswaardetheorie boven het ijzeren-voorraadstelsel (versie Polak) met een verwijzing naar de scheiding tussen ruil- en voorraadresultaten in de vervangingswaardetheorie in onze ogen voldoende gemotiveerd.

Zelfs echter als men met de auteur meegaat wat betreft de gedachte van een algemeen geldende doelstelling lijkt het door meer nadruk te leggen op het minimale karakter ervan mogelijk om een verdergaande schakering aan te brengen. Ervan uitgaande, dat in de werkelijkheid de doelstellingen van de bedrijven veelkleurig zijn, zou men zich kunnen voorstellen dat de bij de minimale instandhouding passende maximale winst op grond van uit andere doelstellingen voortvloeiende instandhoudingseisen verder zou worden ingeperkt. Hoewel er enige aanknopingspunten zijn te vinden om te veronderstellen dat de auteur deze gedachten niet verwerpt, is zij in deze studie niet duidelijk als consequentie aan de introductie van het minimum verbonden.

Waar in het voorgaande sprake was van de vervangingswaardetheorie dient nog op een belangrijk amendement dat Ankum op de Limpergse theorie aanbrengt te worden gewezen. De impliciete financieringsnorm in Limperg's theorie, die inhoudt dat voor vervanging van opgeofferde produktiemiddelen geen nieuw vermogen mag worden aangetrokken, volgt, aldus Ankum, niet zonder meer uit het postulaat van de continuïteitshandhaving. Dit postulaat impliceert alleen, dat op het moment van vervanging voldoende vermogen beschikbaar moet zijn. Dit wil zeggen, dat bij waardetoeneming het agio niet steeds, zoals bij Limperg, onder de klem van de vervangingsverplichting behoeft te vallen. Ankum vat zijn oordeel over deze problematiek samen door te stellen dat „de verteerbaarheid van het agio afhankelijk is van de in het kader van de continuïteitshandhaving op het moment van winstbepaling bestaande rationele financiële structuur, alsmede van de op dat moment bestaande zekerheid omtrent de beschikbaarheid van vreemd vermogen” (blz. 215/216). Daarmee wordt een aanvulling geïntroduceerd, die moeilijk operationeel zal zijn te maken. De vraag is o.i. zelfs of hiermee, samenhangend met de subjectieve in-

zichten ten aanzien van beide factoren waarvan de verteerbaarheid van het agio afhankelijk wordt gesteld, de winstberekening niet subjectiever wordt dan in het kader van de vervangingswaardetheorie past. In elk geval zal nader moeten worden uitgewerkt wanneer de financiële structuur rationeel kan worden geacht en hoe men de verzekerde beschikbaarheid van vermogen te allen tijde kan nagaan.

Deze enkele opmerkingen omtrent de winstbepalingsproblematiek omvatten slechts een beperkt deel van Ankums studie. In het kader van zijn probleemstelling zijn met name de macro-economische consequenties van de verschillende bij kostprijsberekening en winstbepaling mogelijke waarderinggrondslagen van belang. Zij worden in het voorlaatste hoofdstuk nader onderzocht. De niet onverwachte conclusie, dat substantialisme een matigende invloed heeft op het verloop van de conjunctuur, voor zover deze in een verandering van de prijzen tot uitdrukking komt, en nominalisme een conjunctuurverscherpande werking, wordt daar nader gedetailleerd. De studie wordt afgesloten met een hoofdstuk over de consequenties van het fiscale winstbegrip. Het bestek van deze bespreking verhindert ons hierop nader in te gaan.

Tenslotte willen wij graag uitspreken, dat wij grote bewondering hebben voor de heldere wijze waarop Ankum een ingewikkeld en omvangrijk probleem aan een analyse heeft onderworpen. Kennisneming van deze studie zal voor

velen een verhelderde kijk op de aan de orde zijnde problematiek meebrengen.

F. Krens

Drs. S. J. Muller: Een blik op de toekomst van de comptabele en controlerende functie. Samsom, Alphen aan den Rijn 1970, 35 blz., f. 4,50.

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de accountancy, in het bijzonder wat betreft de invloed van automatisering op de administratie en de controle, aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam op 29 januari 1970.

M. M. G. Fase: An econometric model of age-income profiles. A statistical analysis of Dutch income data 1958-1967. Rotterdam University Press 1970, 92 blz., f. 24,50.

In dit proefschrift wordt verslag gedaan van een econometrisch onderzoek naar de samenhang tussen leeftijd en arbeidsinkomen, aangeduid als het inkomens-leeftijdprofiel, voor verschillende opleidingsniveaus en beroepen.

Nederlands Instituut van Register-accountants: Automatisering en controle. Amsterdam 1970, 90 blz., f. 18,75.

Deze studie bestaat uit twee deelrapporten. In het eerste deel, getiteld „De invloed van de administratieve automatisering op de interne controle”, wordt achtereenvolgens aandacht geschonken aan: de algemene invloeden op de interne controle; de interne

controle op systeemopzet en programmering; de interne controle op de informatieverwerking; de beveiliging tegen bewuste beïnvloeding. Het tweede deel, getiteld „Toetsingsvragen inzake de opzet en werking van de interne controle bij geautomatiseerde gegevensverwerking”, bevat een uitgebreide inventaris van „attentiepunten”, in vraagvorm gegroepeerd onder een drietal hoofden, t.w.: 1. beoordeling van de organisatie van de gegevensverwerking in het algemeen; 2. beoordeling per project; 3. vaststelling van de juiste werking van het systeem van interne controle (naleving van de algemene voorschriften en naleving van de specifieke voorschriften per project). In een aan dit tweede deel toegevoegde „Appendix” wordt een opsomming en uiteenzetting gegeven van een aantal mogelijke beveiligings- en controlemaatregelen. Op een later tijdstip zal nog een derde deelrapport, dat zal handelen over „Automatisering en accountantscontrole”, verschijnen.

Albert Battersby: Wiskunde in de bedrijfsvoering. (Mathematics in Management. Vert. door W. Tanderman). Marka-boeken no. 107. Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1970, 251 blz., f. 5,50.

Dit boek behandelt het gebruik van de wiskunde voor het bedrijfsbeheer, de wiskunde die de moderne manager nodig heeft, zoals lineaire programmering, het gebruik van grafieken, de principes van het differentiëren, simulatie, transportvraagstukken, het gebruik van de computer.

EUROPESE GEMEENSCHAPPEN

DE RAAD/HET SECRETARIAAT-GENERAAL VAN DE RAAD TE BRUSSEL

organiseert een vergelijkend onderzoek voor de vorming van een aanwervingsreserve van

ADMINISTRATEURS

in de aanvangsrang van de loopbaan van administrateur (scheppende werkzaamheden, studies, universitaire studie, afgesloten door het behalen van een diploma).

Basissalaris tussen 27.800,— BF en 31.000,— BF, afhankelijk van beroepservaring. Eventueel komen bij dit salaris nog dagvergoedingen, gezinstoelagen en een ontheemdings-toelage.

De voorwaarden voor sollicitatie en een sollicitatieformulier vindt men in het Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen van 17 juli 1970, rubriek „C”, dat kan worden besteld bij het Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf, Fluwelen Burgwal 18 te 's-Gravenhage.

Verzoeken bij bestelling van dit Publikatieblad het verschuldigde bedrag niet direct te voldoen, doch de nota af te wachten.

Uiterste datum van ontvangst der sollicitaties: 15 oktober 1970.